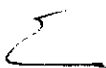

DOCUMENTA HISTORICA 36.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

A FIATAL NAPÓLEON ÍRÁSAI KORZIKÁRÓL

Fordította és a bevezetőt írta:
JÓKAI RITA

Szeged
1998

DOCUMENTA HISTORICA 36.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

A FIATAL NAPÓLEON ÍRÁSAI KORZIKÁRÓL

Fordította és a bevezetőt írta:
JÓKAI RITA

Szeged
1998

A dokumentum forrása:

FRÉDÉRIC MASSON: *Napoléon, Manuscrits inédits (1786–1791)*,
Paris, Société d'Éditions Littéraires et Artistiques, 1908,
pp. 1–4, 5–6, 24, 381–389, 392–394, 436–445.

FRÉDÉRIC MASSON: *Napoléon dans sa jeunesse (1769–1793)*,
Paris, Société d'Éditions Littéraires et Artistiques, 1909,
pp. 194–196.

Lektorálta:

KÖVÉR LAJOS

Sorozatszerkesztő:

PÁNDI LAJOS

©JATE Történész Diákkör, 1998

Jókai Rita, 1998

HU—ISSN 1216—0954

BEVEZETÉS

Korzikai szigete, Napóleon szülőhelye, napjainkban sokat hallat magáról: lakói mind nagyobb politikai és gazdasági önállóságot szeretnének Franciaországtól, bizonyos csoportosulások pedig a teljes függetlenségért szállnak harcba. Elképzelésüknek olykor merényletekkel, terrorakciókkal adnak nagyobb nyomatókat. A korzikai szeparatizmus nem újkénti jelenség. A XVIII. század elején egész Európát ámulatba ejtették a szigetlakók: minden külső segítség nélkül lerázták magukról a genovaiak igráját, és országukat független királysággá nyilvánították. A felvilágosodás legnagyobb gondolkodói emlékeztek meg műveikben a korzikai szabadságharcról, köztük J.-J. Rousseau, aki e szavakkal fejezi ki rokonszenvét a sziget és lakói iránt, a Társadalmi szerződés című művében: „Európában van még egy ország, amely törvényalkotásra képes: ez Korzika szigete. Az a bátorság és állhatatosság, amivel ez a derék nép vissza tudta szerezni és meg tudta védeni szabadságát, megérdemelné, hogy valami bölcs ember megtanítsa, hogy mi módon biztosíthassa azt magának. Szinte sejteni vélem, hogy ez a kis sziget Európát valamikor még bámulatba fogja ejteni.”¹ A függetlenség azonban csak tiszavirág életű volt: a meggyöngyült Genova helyét Franciaország foglalta el, s e küzdelemben a korzikaiak eleve vereségre voltak ítéltve.

A sziget harca az önállósáért

A XIII. századra a Genovai Köztársaság vált a Földközi-tenger vezető hatalmává, s ő tette rá a kezét az akkor pisai uralom alatt álló Korzikára. Az 1420-as évektől, miután megfékezte az aragóniai terjeszkedést, Genova hatalma végképp megszilárdult, s egészen a XVIII. századig összefonódott a Köztársaság és a korzikaiak sorsa.

¹ J.-J. ROUSSEAU: „A társadalmi szerződés.” In. J.-J. ROUSSEAU: *Értekezések és filozófiai levelek*. Bp. Magyar Helikon, 1978, (a továbbiakban *Értekezések...*) 515.

Az 1570-es évektől, a genovaiaknak köszönhetően, a sziget virágzásnak indult. Elkerültek az európai konfliktusok, a válságok és a járványok, és szerény gazdasági és demográfiai fejlődés volt kibontakozóban. Ami a gazdaságpolitikát illeti, Genova az alapvetően állattenyésztésen nyugvó korzikai gazdaságot egy mezőgazdasági termelésen alapuló gazdasággá alakította át, s e változás eredményeképp Korzika önellátóvá vált. A városok is fejlődésnek indultak, főképp Bastia és Ajaccio. Maga a korzikai társadalom viszont továbbra is zárt, szigorúan hierarchizált és kasztszerűen merev maradt. A családok, a szerteágazó klánok képezték a társadalom alapegységeit, és bizonyos területeken továbbra is a vendetta helyettesítette a genovaiak által megszervezett igazságszolgáltatást.

A több mint másfél évszázados fellendülés korszaka 1729-re véget ért. Ebben az évben kezdődött el a korzikaiak szabadságharca, amely a december folyamán Bozio térségében kirobbant felkeléssel indult.² A spontán és szervezetlen megmozdulás vezetését gyorsan átvette a nemesség³. A Köztársaság, miután hiába próbált tárgyalni a felkelőkkel, a fegyveres beavatkozás mellett döntött. Ehhez azonban saját katonai ereje kevésnek bizonyult, s ezért előbb VI. Károly császárhoz, majd pedig XV. Lajos francia királyhoz fordult segítségért. Chauvelin,⁴ XV. Lajos külügyminisztere, mivel tisztában volt a sziget stratégiai jelentőségével, a genovai kérést elég sajátosan teljesítette. Korzikát fontos láncszemnek tekintette a franciák levantei kereskedelme szempontjából, s ezért mindent elkövetett, hogy azt francia fennhatóság alá vonja. A sziget megkaparintását célzó ravasz tervének lényege abban állt, hogy rádöbbsentse a genovaiakat: francia támogatással sem tudják már sokáig megtartani a sziget feletti uralmat. Chauvelin kettős játékot űzött. Genovát főképp azért támogatta, hogy az mindinkább eladósodjon Franciaország felé. E folyamat meggyorsítása végett Versailles ügynökei titokban támogatták a korzikaiak mozgalmát is. Rövidesen megszervezték a Francia Pártot. Ám amikor a genovaiak sikereket értek el (a felkelés vezetőit száműzték,

² RENUCCI, JANINE: *La Corse*. Paris, Presses Universitaires de France, 1982, 14.

³ Köztük találjuk Hiacinto Paolit, akinek a fiában, Pasqualban később a Haza Atyját és nemzeti hősíket fogják tisztelni a korzikaiak.

⁴ Chauvelin, Germain Louis de (1685–1762): 1727-ben nevezik ki külügyminiszterré. Külpolitikájában a Habsburg-ellenesség dominál: az ő kezdeményezésére avatkozik be Franciaország a lengyel örökösödési háborúba. 1737-ben kegyvesztetté válik, és kénytelen elhagyni hivatalát.

Hiacinto Paolit is, aki fiaival Nápolyban telepedett le), a francia seregek elhagyták a szigetet. A kiújuló harcok azonnal lángba borították a szigetet. Az 1750-es évek derekára teljes volt az anarchia: Genova nem ura a helyzetnek, de a korzikai klánok is belvillongásokkal terheltek. E nehéz pillanatokban tért vissza Nápolyból Pasqual Paoli, hogy segítsen az eluralkodó zűrzavar megfékezésében. Az 1755 júliusában összehívott Consulta a Nemzet Tábornokává (Général de la Nation) választotta, s így rövidesen a főhatalom birtokosává lett. A külső veszély azonban nem múlt el: Genova nem akart lemondani a szigetről, így újra a franciákhoz fordult. Mivel Franciaországot avval sikerült leköteleznie, hogy a hét éves háborúban támogatta, a francia király újra Genova pártján avatkozott be a korzikai konfliktusba. 1756-ban kötötték meg az első compiègne-i szerződést, melyben XV. Lajos csapatokat és anyagi támogatást bocsátott a Köztársaság rendelkezésére. A franciák három éven át (1756–1759) tartották megszállva San Fiorenzo, Calvi, Ajaccio kikötőit, s miközben megpróbálkoztak a két fél kibékítésével, a franciapárti propagandától sem riadtak vissza. 1759-ben anélkül vonultak ki, hogy bármilyen eredményt is elértek volna, s így Korzika függetlensége még pár évnyi haladékot kapott.

Ez a pár évnyi függetlenség volt Korzika „aranykora”: bár Genova nem szorult ki teljesen a szigetről, a korzikaiak — Paoli vezetése alatt — valóban szabadnak hitték magukat. Ezt az időszakot fogja Napóleon is történelmi írásaiban dicsőíteni, illetve visszasírní.

A sziget életét Paoli szervezte meg, mint a politikai hatalom egyedüli birtokosa. Gazdaságpolitikája a genovai mintát követte, tehát a mezőgazdaság fejlesztését segítette elő törvényeivel. A kereskedelem fellendítése céljából új kikötővárost alapított, L'Île Rousse-t, amely Bastia után a sziget második legforgalmasabb kikötőjévé vált. Szintén az ő nevéhez fűződik Korzika kereskedelmi flottájának a megszervezése. Fővárosnak Cortit tette meg, ahol 1765-ben megalapította a sziget első egyetemét, amely Korzika kulturális függetlenségének szimbólumává vált.⁵

Intézkedéseit, s magát az Alkotmányt is lehetetlen volt érvényesíteni a sziget egészén, az általános megosztottság miatt. Paolinak egyszerre kellett küzdenie Genova és a Francia Párt ellen, s ráadásul megjelent egy ún. Na-

⁵ *Histoire...*, 283.

cionalista Párt is, amely a kormányzó személyével kapcsolatban emelt kifogásokat.

Csupán 1764-re sorakoztak fel a korzikaiak Paoli mögött, azonban ebben az évben újra beavatkozott Franciaország a sziget sorsába. A francia külügy élén ekkor már Choiseul⁶ állt, a Mediterráneumra koncentráló francia politika szorgalmazója és Chauvelin méltó utódja. 1764-ben Franciaország és Genova megkötötte a második compiègne-i szerződést, amely a második lépés volt a Chauvelin által kijelölt úton. A szerződésben a francia király kötelezte magát, hogy a Köztársaság számára négy éven át megszállás alatt tartja Bastia, Calvi, Ajaccio és Bunifaziu kikötőit.

E segítség természetesen kevés volt a genovai uralom visszaállításához, 1768-ra Paoli a sziget egészen győzedelmeskedett, s úgy tűnt, hogy Korzika valóban szabaddá válik. Ebben a helyzetben Choiseul könnyen el tudta fogadtatni Genovával a sziget átadását, s 1768. május 15-én megkötötték a versailles-i szerződést. A szerződés kimondta, hogy amíg Genova nem tudja kifizetni a franciáknak korzikai beavatkozásaik költségeit, addig a sziget francia fennhatóság alá kerül, s kötelezte a franciákat egy meghatározott évjáradék fizetésére a Köztársaságnak. Bár elvileg nem a sziget eladásáról, hanem csak időszakos átengedéséről történt rendelkezés, mindkét fél tudta, hogy Korzika végérvényesen gazdát cserélt.

1768. május 22-én Paoli megüzente a háborút a franciáknak, s ekkorra a korzikaiak már egy emberként támogatták. Azonban minden erőfeszítés hiábavaló volt, s az egyenlőtlen harcnak az 1769. május 8-ai ponte-novu-i csata vetett véget, amelyben csaknem az egész korzikai sereg megsemmisült. Paoli néhány hívével elhagyta a szigetet, s Angliában telepedett le.

A franciák, Korzika új urai, meghonosították a szigeten közigazgatásukat, igazságszolgáltatásukat és pénzügyi intézményeiket, s az ezekhez szükséges apparátust a korzikai nemesség soraiból verbuválták, így a volt lázadókat az Ancien Régime engedelmes hivatalnokaivá akarták változtatni. A nemesség megnyerésének másik eszköze volt, hogy lehetővé tették számukra, hogy

⁶ Choiseul, Etienne François duc de (1719–1785): tehetséges diplomata, Bécsben majd Rómában teljesít fontos megbízatásokat. 1758-tól 1770-ig tölti be a külügyminiszteri posztot. Fő feladatának azt tartja, hogy helyreállítsa Franciaország megtépzott tekintélyét: a hétéves háborút (1756–1763) lezáró párizsi szerződésben hazája elveszíti gyarmatait. Korzika megszerzése nemcsak e veszteség kompenzálására irányul, hanem az angol terjeszkedést is ellensúlyozni próbálja a Mediterráneumban.

gyermeküket a francia állam költségén, különböző franciaországi iskolákban, intézetekben taníttathassák. Sok nemesi család élt ezzel a lehetőséggel, főleg a Cortiban működő egyetem bezáratása után.

Az ifjú Napóleon és Korzika

E francia politika kedvezményezettje és a franciák lelkes híve volt Carlo Bonaparte is, Napóleon apja. Jó viszonyban volt a sziget francia kormányzójával, Marbeuf gróffal⁷, s e kapcsolatának köszönhető, hogy egyrészt ő képviselhette az ajaccioi nemességet a Korzikai Rendi Gyűlésben, másrészt pedig, hogy három gyermeke — Napóleon,⁸ Joseph és Mariann francia intézetben tanulhatott.

1788 decemberében két legidősebb fiát — az akkor kilenc éves Napóleont, s annak bátyját, Josephet — az autuni kollégiumba vitte, hogy ott olasz anyanyelvük mellé megtanulják az előmenetelükhöz elengedhetetlenül szükséges francia nyelvet is. Napóleon nem vitte tökélyre e nyelv elsajátítását, későbbi pályafutása során nemcsak idegenszerű kiejtésével, nyelvtani hibáival sértette az erre kifejezetten érzékeny franciák fülét, hanem még értelemzavaró hibákat is elkövetett.

1779 áprilisában hagyta el Autunt, hogy a brienne-i katonaiskolába menjen, ahová apjának sikerült számára ösztöndíjat szereznie. Öt évet töltött itt, nagyjából magányosan, mivel iskolatársait — az előkelő francia nemesség fiait — megvetette, s bennük hazája leigázóit látta. Az ellenszenv egyébként kölcsönös volt, iskolásévei alatt Napóleon sosem örvendett nagy népszerűségnek.⁹

Szabadidejét Korzika történelmének tanulmányozására fordította, s kezdett kialakulni benne egy idealizált kép hazájáról, népéről, amely olyan ki-

⁷ Marbeuf, Louis René, comte de (1712—1786): a ponte-novu-i csata egyik győzedelmes hadvezére, 1770-től pedig a sziget kormányzója.

⁸ Napóleon 1769. augusztus 15-én született Ajaccióban, a Buonaparte család második fiaként. Testvérei: Joseph, Elisa, Louis, Pauline, Caroline és Jerôme.

⁹ MANFRED, A. Z.: *Napóleon*. Bp. Kossuth Könyvkiadó, Gondolat Kiadó, 1982, (a továbbiakban *Napóleon*) 26.

vételes erényekkel rendelkezik, mint szabadságszeretet, hősiesség. 1784-ben kitűnő vizsgát tett és felvették a párizsi École Militaire-be (katonai iskola). Az intézményt egy év múlva alhadnagyi rangban hagyta el, hogy Valence-ban állomásozó ezredéhez csatlakozhasson.

1786–1790 közötti levelei, fennmaradt írásművei arról tanúskodnak, hogy gondolatai kizárólag Korzika körül forogtak, egzaltált, túlzott hazafiság fűtötte, s példaképét, Paolit csaknem istenítette. Arról ábrándozott, hogy ő lesz az, akinek sikerül visszaállítani Korzika függetlenségét. Korzika történelmén kívül Voltaire, Montesquieu, Raynal és természetesen Rousseau munkáiba mélyedt el, s ez utóbbi tette rá a legmaradandóbb benyomást.¹⁰ A felvilágosodás szabadságszerető irodalmának kétségtelen a hatása a későbbi császárra, ez és a szakadatlan anyagi gondok, Korzika francia elnyomása, valamint az a tény, hogy a ranglétrán való emelkedésre sokkal kevesebb lehetősége nyílt, mint a főnemesség soraiból kikerült társainak, pár év múlva a Francia Forradalom elkötelezett hívévé tette.

A Valence-ban, majd Auxonne-ban (ide 1788-ban helyezték át alakulatát) töltött éveit alatt rengeteget írt, levelektől a novellán, kisregényen át a versekig minden műfajjal megpróbálkozott, bár rendkívül szerény eredménnyel. 1786. április 26-án, Pasqual Paoli hatvanegyedik születésnapján értekezést írt Korzikáról („Levél Korzikáról”). Rousseau *Társadalmi szerződés* című munkájának hatása vitathatatlan erre a korai írásműre. Ennél azonban érdekesebb az a tény, hogy e sorokat — melyekben a francia iga lerázásának jogosságát bizonygatja — egy francia tiszt írta, akit kilenc éves kora óta a francia állam költségén neveltettek. Napóleon azonban könnyen túltette magát ellentmondásos helyzetén: irományaiban hevesen támadta hazája elnyomóit, ugyanakkor minden lelkiismeretfurdalás nélkül elfogadta az apja által „kielőszobázott” ösztöndíjakat. Ha ő nem is rótta fel apjának franciabarátságát, Paoli sosem felejtette el volt híve pálfordulását, s ennek következményeit később Napóleon a saját bőrén tapasztalhatta.

Másik, szintén 1786-ban írt levelében az öngyilkosságról elmélkedik („Levél az öngyilkosságról”). E levél ömlengéseieért nagyrészt Goethe a felelős, mivel „Werther”-je egyike volt a fiatal hadnagy kedvelt olvasmányai

¹⁰ *Napóleon...*, 24.

nak.¹¹ Bár a könyv hatására valóban sokan öngyilkosok lettek, Napóleon megelégedett avval, hogy eljátszogatott a halál gondolatával — legalábbis e levél erejéig —, s még ebbe az írásműbe is belecsempészte a korzikai nép felszabadításáról szőtt ábrándjait.

„Korzika történetéről” című levelében megfogalmazza az őt ekkoriban legjobban foglalkoztató gondolatot: megírni hazájáról az igazságot. Rengegetet olvasott, adatokat gyűjtött Korzikáról, főleg a James Boswell¹² által írt Korzika történetébe mélyedt el. A könyv megvilágította hazája leigázásának körülményeit, és fokozta Paoli iránt érzett csodálatát. (Boswell maga is rajongója volt Paolinak. Műve nagy elfogultságot tükröz mind a kormányzó személyével, mind intézkedéseivel kapcsolatban.) Tervéről csak a Forradalom kitörése után mondott le, mikoris irodalmi tevékenység helyett katonai képességeivel akart hazája szolgálatára lenni.

1789 júniusában azonban, a már forrongó Franciaországban, Napóleon minden idejét történelmi tanulmányának szenteli, s levélben fordul Paolihoz („Levél Paolinak”), akitől jóváhagyást illetve bátorítást kér munkájához. A levél megválaszolatlan maradt. Paoli nem bízott az elfranciásodott Buonaparte-családban.

Az auxonne-i évek alatt vetette papírra Napóleon — más irodalmi szárnypróbálgatások mellett — „Korzikai novella” című írását. A későbbi császár nem büszkélkedhetett ezzel a korai szerzeményével: nemcsak annak irodalmi színvonala; következtelensége miatt, hanem mert az elbeszélés lázadó szelleme tagadhatatlanul franciaellenes. Ráadásul a korzikai nép barátait, a vérszomjas franciáktól teljesen különböző, „derék” angolokat magasztalja.

A Forradalom kitörése azonban megváltoztatta Napóleon elképzeléseit mind hazájával, mind a franciákkal kapcsolatban. A Forradalomban, az emberi és polgári szabadságjogok deklarálásában Napóleon meglátta az érvé-

¹¹ FOURNIER, ÁGOSTON: *I. Napóleon életrajza*. Bp. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1916, (a továbbiakban *I. Napóleon életrajza...*) 29.

¹² James Boswell (1740—1795): író, skót bíró fia. Edinburghban, Glasgowban és Utrechtben tanult jogot. Érdeklődése azonban hamar az irodalom és a politika felé fordul. 1762-ben újságot jelentet meg „London Journal” címen. 1765-ben jár Korzikán, hazatérte után pedig valóságos „sajtókampányt” indít a szigetlakók érdekében. 1768-ban jelenik meg könyve *An Account of Corsica* címen, amelyben a szabadságharcon és Paoli tevékenységén kívül a sziget egész történetét felvázolja.

nyesülés lehetőségét, főképp Korzikára vonatkozóan. A viharos változásokat a szigetlakók érdekében akarta felhasználni.¹³ Meggyőződésévé vált, hogy Korzika jövője csak a Forradalom elveivel való azonosulással biztosított, s így a függetlenség régi követelését felcserélte a két ország teljes eggyé válásának óhájával. Ezekben az időkben fogalmazza meg egy Raynal abbéhoz címzett levelében új álláspontját: már elfogadja Franciaországot, de a forradalmi Franciaországot („Lettre sur la Corse à l'abbé Raynal”). A levélhez mellékeli történelmi tanulmányának részleteit is, a tapasztalt író pedig felkéri, hogy végezze el művén a szükséges simításokat.¹⁴

1789 szeptemberében hazatért Ajaccióba, ahová a Forradalomnak még épphogy csak a híre jutott el. Minden változatlan volt, a helyi hatóságok (kormányzó, városparancsnok, katonai parancsnok) még mindig XVI. Lajos, az Isten kegyelméből való király alattvalóiként tevékenykedtek. Az ajaccióiak többségét pedig jobban izgatták a helyi viszályok, intrikák, a klánok versengései mint a franciaországi forradalmi változások. Napóleonnak tehát nehezen sikerült támogatókat találnia elképzeléseihez. Legfőbb szövetségese bátyja, Joseph volt, aki mint kezdő ügyvéd és mint a Buonaparte-klán feje, némi befolyással rendelkezett Ajaccióban. Másik támogatóját Carlo-Andrea Pozzo di Borgo személyében találta meg, aki maga mögött tudta klánja segítségét is. A két család tehát egyesítette erejét, s mindent megtett, hogy Korzikát bevonja a Forradalomba. Franciaország azonban csak a november 5-én lejátszódó, bastiai megmozdulás után szentelt figyelmet a szigetnek. A forradalmat éltető bastiaiak ugyanis elfoglalták a város erődjét — a jelenet hasonlított a Bastille bevételéhez —, fegyvereket szereztek és estére a város urává lettek. Legfontosabb követekésük az volt, hogy Korzika — a hódított tartomány — integrálódjon a francia királyságba. Ez az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1789. november 30-ai dekrétumával valóra is vált; a sziget minden vonatkozásban egyenjogú lett a királyság többi részével, lakosait

¹³ *Napoleon...*, 33.

¹⁴ Raynal, Guillaume, abbé (1713—1796): a felvilágosodás filozófusainak egyike. Művei általában történelmi témákat dolgoznak fel. Az 1770-ben megjelent *Histoire philosophique et politique des établissements du commerce des Européens dans les deux Indes* (Az európai létesítmények és kereskedelem filozófiai és politikai története a két Indiában) című könyve az 1780-as évek egyik legfelkapottabb olvasmánya volt. Napoleon tiszteletét az abbé többek között azzal vívta ki magának, hogy dicsérőleg emlékezett meg a korzikai szabadságharcról.

pedig a francia alkotmány és a nemzetgyűlés határozatai értelmében kormányozták. November 30-án, Mirabeau szorgalmazására, egy másik dekretum is napvilágot látott, amely Paoli és fegyvertársai számára engedélyezte a száműzetésből való visszatérést.¹⁵

A dekretum kihirdetése után Napóleon segített létrehozni egy nemzetőrséget, de nem játszott benne vezető szerepet. Sőt, a parancsnoki tisztet Marius Peraldi, a Buonaparte-klán esküdt ellensége kaparintotta meg. Részt vett még a sziget direktóriuma és a helyi direktóriumok választásainak előkészítésében, s mivel Napóleon mint tiszt nem tölthetett be semmilyen tisztséget, az ő pártján állók érdekében fáradozott. 1790 áprilisában visszatért szülőhazájába Paoli: a szigetlakók leírhatatlan ovációval fogadták. Napóleon júliusban, Ponte-Novu-nál találkozott bálványával, de a találkozás csak csalódást hozott a fiatal tisztnak. Paoli eleve bizalmatlan volt a köpönyegforgató Carlo Buonaparte fiával, és Napóleon tapintatlan megjegyzése a ponte-novu-i csatára csak megerősítette az öreg vezető azon meggyőződését, hogy a Buonaparte-klánnal vigyázni kell. Napóleon ugyanis, mint tudálékos tűzér alhadnagy, kioktatta a nagy öreget, mondván, ahogy a ponte-novu-i csata napján Paoli felállította seregeit, az nem is vezethetett máshoz, mint katasztrofális vereséghez.¹⁶ A kettejük közt kialakult hűvös viszonyon Napóleon többé már nem tudott változtatni.

Paolit hazatérte után egyhangúlag megválasztották a korzikai megyei direktórium elnökévé és a sziget fegyveres erőinek parancsnokává. Ismét Korzika „egyszemélyes feje” lett, az összes felsőbb igazgatási szervbe pedig legközelebbi fegyvertársait ültette. Josephnek — aki politikai karrieréről álmodozott — be kellett érnie az ajacciói kerületi direktórium tagjának tisztjével, majd pedig a helyi direktórium elnökévé választották. Napóleon, bár látja, hogy családja nincs Paoli kegyeltjei között, ekkor még hangoztatja odaadását a vezér iránt. Ez nemcsak taktikai számításokkal magyarázható, hanem azzal, hogy Paoli hidegsége még nem ölte ki belőle a korzikai vezető iránti régi ragaszkodását.¹⁷

1791 februárjában Napóleonnak vissza kellett térnie Franciaországba. Állomáshelyéről levelekkel fordult Paolihoz: anyagot kért tőle Korzika törté-

¹⁵ *Napóleon...*, 36.

¹⁶ *Napóleon dans sa jeunesse...*, 233.

¹⁷ *Napóleon...*, 40.

netére vonatkozóan. A kérést Paoli durván elutasította, mondván nincs ideje régi írásai közt keresgélni, s a fiatal tisztet figyelmeztette: a történelmet nem húszéves fejjel szokás írni. Napóleonnak, ezek után már nem voltak illúziói Paolival kapcsolatosan. 1791 június elsején, hatévi szolgálat után előléptették hadnagynak, és egyúttal áthelyezték a negyedik tüzérezredhez, amely Valence-ban állomásozott. Itt megalakult a jakobinus klub helyi fiókja, „Az Alkotmány Barátainak Társasága”, s Napóleon egyik első tagja lett.

Hangsúlyozni kell, hogy valóban meggyőződésből cselekedett, nem akart a párizsi események középpontjába kerülni, és továbbra is Korzikára vonatkoztak a tervei. 1791 szeptemberében újra szabadságot kért és visszatért Korzikára, hogy bátyja segítségére legyen a Törvényhozó Gyűlésbe való választásoknál. Josephből azonban nem lett képviselő: a választások Paoli személyes ellenőrzése alatt folytak, s csak az ő jelöltjei jutottak be a képviselőházba. (Képviselő lett Peraldi és Carlo-Andrea Pozzo di Borgo is: ez utóbbi fokozatosan Napóleon ellenségévé vált.)

Innentől lehet számítani a szakítást a Buonaparte-klán és Paoli közt, bár a harc még csak rejtett formában folyt, s politikai alakoskodással palástolták. Napóleon és családja azonban nem egyedül került szembe a vezérrel, s Paoli legfőbb ellenfelévé Cristoforo Salicetti vált. Salicetti — ügyvéd, baloldali publicista — már a Forradalom előtt bekerült mint Korzika harmadik rendjének küldötte a rendi országgyűlésbe, s pozícióját 1789-ben is megtartotta. Mint hívó jakobinus szembekerült Paolival, annak a Forradalommal szembeni tartózkodó magatartása és egyeduralmi törekvései miatt. 1791-ben állt Paoli ellenzékének az élére, és Napóleont is a pártfogásába vette. Támogatta a fiatal tiszt azon törekvését, hogy a korzikai önkéntes zászlóalj alezredesévé váljon. (A zászlóaljak megszervezésére Párizsból jött parancs.) A második parancsnoki állásra azonban nem egyedül Napóleon pályázott. Legfőbb ellenfele Matteo Pozzo di Borgo volt, Carlo-Andrea öccse. Március végén az öszszegyülekezett önkéntesek parancsnokuk megválasztására Ajaccióba jöttek, és Napóleon — aki épp most örökölt kétezer Lajos-aranyat Lucien bácsikájától¹⁸ — megnyitotta a házat választói számára, s gondoskodott róla, hogy semmiben se szenvedjenek hiányt. Ugyanakkor csaknem minden a választási biztosokon múlt, s hogy ők ki pártján álltak, meglátszott azon, hogy milyen

¹⁸ STACTON, DAVID: *A Bonaparték*. Bp. Gondolat, 1975, 12.

házaknál szálltak meg. Mivel a három biztos (Murati, Grimaldi, Quenza) egyike, Murati, az ellentábor egyik képviselőjének a házában szállt meg, félő volt, hogy a szavazókat Pozzo javára fogja befolyásolni. Napóleon nem szeretett semmit a véletlenre bízni, s így gyorsan cselekedett. A választás előtti estén rábeszélte egyik párthívét, hogy néhány emberével hozza el a választási biztost az „ellenségtől” a Buonaparte-házba. Ez — erőszakos fenyegetések közben — megtörtént, s a következő reggel Napóleon a megszöktetett választási biztos társaságában jelenhetett meg a választási helyiségben, aminek persze megvolt a kellő hatása: Napóleon megválasztották az önkéntesek zászlóaljának alezredesévé, s Paoli kénytelen volt ebbe beletörődni. Ez volt, legalábbis Fournier szerint, Napóleon első államcsínye (1792. ápr. 1.).¹⁹

Mivel a tisztség betöltése együtt járt a valence-i tüzérezredből való elbocsátással, Napóleon, választásra kényszerülve, elküldte a megfelelő papírokat Franciaországba. A siker után azonban váratlan bonyodalmak következtek. Az ajaccioi lakosság egy része szembefordult Napóleonnal, mivel vallásos érzésüket mélyen sértette, hogy a fiatal tiszt vezette önkéntesek megszállták a város barátoktól elhagyott kolostorát. A ferences kolostor elfoglalása előbb surlódásokhoz vezetett, majd utcai harcokra is sor került. A hivatásos katonasággal is összetűzésbe keveredtek, mivel Napóleon a helyőrség parancsnokától (Maillard) bebocsátást kívánt emberei számára a fellegrvárba, de kérését elutasították. Az elutasítás miatt ment öltre a reguláris illetve az önkéntes haderő. Mivel a csetepatéknak mind a lakosság, mind a katonák közt voltak áldozatai, Napóleon ellen a feljelentések tucatjai érkeztek Párizsba. Így Napóleonnak nem voltak illúziói, tudta, hogy vagy elbocsátják a reguláris hadsereg kötelékéből és lefokozzák az önkéntesek alezredesének tisztjéről, vagy ügye hadbíróság elé kerül. Ezért gyorsan Párizsba utazott, hogy legalább személyesen védekezhessen az ellene felhozott vádak ellen. 1792 májusában érkezett meg a fővárosba, ahol anarchikus állapotok fogadták, mivel az intervenció seregek valamennyi fronton támadást indítottak. A magas rangú tisztek többsége pedig külföldre szökött, kevés tiszt volt tehát, s főleg tüzértisztkben szenvedett hiányt a francia hadsereg.

Csak így történhetett, hogy Napóleon elérte, hogy visszahelyezzék a negyedik tüzérezredbe, mi több, magasabb rangfokozattal: 1792. július 10-én kapitánnyá nevezték ki. (Egyébként így jár Napóleon félresikerült egyiptomi

¹⁹ I. Napóleon életrajza..., 59.

kalandja után is: ahelyett, hogy hadbíróság elé állítanák, mivel elhagyta hadseregét, nemzeti hősként ünneplik.) A kinevezés átvétele után újfent kérvényezte, hogy visszatérhessen Korzikára.

Október közepén Napóleon már Ajaccióban volt, és nyolc hónapot töltött a szigeten. Ekkorra a Paoli és ellenzéke közti harc kiéleződött. 1792–1793-ra Paoli tényleg eltávolodott a forradalmi Franciaországtól, s ennek oka az 1791-es Alkotmány megrendülésében, a királyság felszámolásában, XVI. Lajos kivégzésében, illetve az Anglia elleni háborúban keresendő. Így a politikai élet küzdelmei leegyszerűsödtek: minden téren a forradalom hívei harcoltak az ellenforradalom, tehát Paoli híveivel. A Szardínia elleni katonai expedíció (a sziget a piemonti királyság birtoka volt), amit 1793 februárjában Párizs utasítására indítottak, megmutatta, hogy milyen messzire ment a két párt elkeseredett harca²⁰. Napóleon önkéntes zászlóaljával részt vett ebben az expedícióban, s a Maddalena-sziget bevétele végett végrehajtott hadművelete katonai szempontból kifogástalan volt. Mivel azonban az expedíció fedezetére rendelt korvett legénysége fellázadt és kieroszakolta a visszatérést, Napóleon is kénytelen volt lemondani a biztosnak látszó győzelemről. A minisztériumhoz küldött beszámolójában a fiatal kapitány árulásról beszélt, s valljuk be, joggal. Az expedíció vezetőjét, Colona de Cesari ezredest ugyanis Paoli előzetesen figyelmeztette: Szardínia természetes szövetségese Korzikának. Így az ezredes mindent elkövetett az expedíció kudarca érdekében.

E kudarc azonban felébresztette Párizs bizalmatlanságát, s a Salicetti vezette ellenzék sem késlekedett a Paoli ellenes vádaskodással. A Konvent előbb vizsgálóbizottságot küldött a szigetre, majd 1793. július 17-én elfogatóparancsot Paoli és leghűségesebb hívei ellen. Ebben közrejátszott Luciennek, Napóleon öccsének a szereplése is: a touloni jakobinus klubban elhangzott beszédében Paolit hazaárulással vádolta. Majd tetteről levélben számolt be családjának. Ebben a bosszúszomjas fiatalember — Paoli nem volt hajlandó maga mellé venni mint személyi titkárt — azzal dicsekedett, hogy ő mérte a végzetes csapást az öreg vezérre. A levelet azonban Paoli rendőrsége elfogta, s a vezér híveinek gyűlölete a Buonaparte-klán ellen fordult²¹. Mind őket, mind Paoli többi ellenségét (a buzgó jakobinusokat, a franciapártiakat)

²⁰ PASSANO, PIERRE: *Histoire de l'annexion de la Corse*. Editions Horvath, 1988, (a továbbiakban *Histoire de l'annexion...*) 366–367.

²¹ *Napóleon...*, 51.

kirekesztették a nemzetből. Napóleonnak épphogy csak sikerül élve elmene-
külnie a szigetről, és családja 1793 júniusában követi őt Franciaországba.
Korzika ezek után soha többé nem játszik szerepet a jövődő császár éle-
tében.

Válogatott bibliográfia

- BOSWELL, JAMES: *Etat de la Corse*, Paris, CNRS Editions, 1992.
- CARATINI, ROGER: *Histoire du peuple corse*, Paris, Editions Criterion, 1995.
- CARRINGTON, DOROTHY: *Corse, île de granit*, Paris, Arthaudooo, 1988.
- CARRINGTON, DOROTHY: „La création du royaume Anglo-Corse: prémé-
ditation et tractations”. In *Annales Historiques de la Révolution Fran-
çaise*, No. 301, juillet—septembre 1995.
- CASTELOT, ANDRÉ: *Napoleon*, Bp., Európa, 1972.
- FOURNIER, ÁGOSTON: *I. Napoleon életrajza*, Bp., A Magyar Tudományos
Akadémia Kiadása, 1916.
- LEFEBRE, GEORGE: *Napoleon*, Bp., Gondolat, 1975.
- MANFRED, A. Z.: *Napoleon*, Bp., Kossuth Könyvkiadó, Gondolat Kiadó,
1982.
- PASSANO, PIERRE: *Histoire de l'annexion de la Corse*, Éditions Horvath,
1988.
- RENUCCI, JANINE: *La Corse*, Paris, Presses Universitaires de France, 1982.
- ROUSSEAU, J.-J.: „Projet de constitution pour la Corse”. In ROUSSEAU, J.-J.:
Oeuvres Politiques, Paris, Bordas, 1989.
- ROUSSEAU, J.-J.: *Projet de constitution pour le Corse*. (Introduit par Sven
Stelling-Michaud) *Oeuvres Complètes*, 1964, Troisième volume —
Oeuvres Politiques, 901—948. (Ce texte est établi et annoté par Sven
Stelling-Michau).
- STACTON, DAVID: *A Bonaparték*, Bp., Gondolat, 1975.
- TARLE, J.: *Napoleon*, Bp., Gondolat, 1967.

A FIATAL NAPÓLEON ÍRÁSAI KORZIKARÓL

1. Levél Korzikáról²²

Paoli ma töltötte be hatvanegyedik életévét. Apja, Hiacinto Paoli valószínűleg nem gondolta fia születésekor, hogy az egyike lesz az újkori Itália legbátrabb férfiainak. Abban az időben (1725) a korzikaiak nagyon szerencsétlenek voltak, a genovai elnyomás jobban nehezedett rájuk, mint valaha. Rosszabbul bántak velük, mint az állatokkal, életüket — amely szerencsétlennek és megalázóznak tűnt az egész emberiség szemében — állandó aggodalomban töltötték.

1715-től néhány kanton fegyvert ragadott az elnyomók ellen, de csak 1729-ben tört ki az igazi forradalom, amely nem szűkölködött a legnagyobb elszántságot tükröző hőstettekben, s résztvevőinek hazaszeretete a rómaiakéval vetekedett. Oh, igen! Vegyük csak közelebbről szemügyre ezt a problémát.

Volt-e joguk a korzikaiaknak ahhoz, hogy lerázzák magukról a genovai igát? Az ősi előítélet rögtön hallatja szavát: a népeknek nem áll jogukban, hogy uralkodóik ellen lázadjanak, isteni törvények tiltják ezt.

Ugyan mi közük van az isteni törvényeknek egy tisztán emberi dologhoz? Fel tudjátok egyáltalán fogni ennek az isteni törvények segítségével általánosított védelemnek a képtelenségét, mely lehetetlenné teszi, hogy akár egy trónbitorló uralmától is szabadulni tudjunk? Hiszen e szerint, bármelyik gyilkos, ha elég ügyes hozzá, hogy miután megszabadult a törvényes uralkodótól, elfoglalja annak trónját, rögtön az isteni törvények oltalma alatt állna, míg, ha tette kudarccal végződött volna, akkor bűnös fejét a vérpadon vesztítené el.

Ne mondjátok erre, hogy a trónbitorló majd a túlvilágon fogja elnyerni jogos büntetését, mert ugyanezt állíthatnám az összes köztörvényes bűnő-

²² 1786. április 26. (A szögletes zárójel a fordító által kihagyott részeket jelöli.)

zövel kapcsolatban is. Ebből pedig nem más következne, minthogy az e világon nem is kell, hogy megbüntessük őket. Egyébként pedig, egy törvény mindig független az általa elítélt bűncselekmény sikerétől. Ami pedig az emberi törvényeket illeti, gyakorlatilag nem is léteznek, mihelyt az uralkodó megsérti őket.

E törvényeket vagy a nép állítja fel azzal, hogy aláveti magát az uralkodónak, vagy az uralkodó hozza létre őket. Az első esetben az uralkodó márcsak hatalma eredetéből kifolyólag is, a legszigorúbban köteles végrehajtani a megállapodásokat. A második esetben a törvényeknek olyan kormányzást kell megalapozniuk, amely a nép boldogságát és nyugalját biztosítja. Ha nem ez történik, a nép visszatér természetes állapotába, a kormányzat pedig — mivel nem tudott megfelelni a társadalmi megállapodásnak — magától feloszlik, sőt azt is elmondhatjuk, hogy a megállapodás, mely szerint a nép a maga felett való szuverén hatalmat egy bármilyen testületnek átengedi, nem is lehet örökké kötelező szerződés, vagyis a nép az átruházott szuverenitást bármikor visszaveheti...

Ha tehát a társadalmi szerződés természetéből eleve következik, hogy a nemzet minden megokolás nélkül megfoszthatja hatalmától saját véréből származó uralkodóját, akkor ez méginkább igaz egy idegen uralkodó esetében, aki, mivel megsérti a természet valamennyi törvényét, bűnök, kegyetlenkedések írhatók a rovására, a kormányzás alapelvei ellen vétkezik.

Ez az okfejtés különösen szolgálhatja a korzikaiak ügyét, hiszen a genovai uralom mindössze megegyezésen alapult. A korzikaiaknak tehát jogukban állt, hogy lerázzák magukról Genova igáját, és ugyanígy járhatnak el a franciával szemben is. Úgy legyen!

2. Levél az öngyilkosságról²³

Mindig magányos lévén az emberek között, egyedül térek haza, hogy átadjam magam álmaimnak. Ugyan merre fognak ma kalandozni gondolataim? A halál felé. Pedig ifjúságom elején járok s így remélhetem, hogy

²³ 1786.

sokáig élek még. Hat vagy hét éve távol élek hazámtól. Milyen örömben lesz részem, ha négy hónap múlva viszontláthatom honfitársaimat és rokonaimat! Az az édes érzés, mely mindig elfog, ha visszaemlékezem gyermekkorom örömeire, nem annak-e a jele, hogy boldogságom tökéletes lesz? Mily örület hajt mégis, hogy pusztulásomat kívánjam? Dehát, mit is tehetek én ebben a világban?

Ha már mindenképpen meg kell halnom, nem lenne-e jobb ha megölném magam? Ha már betöltöttem volna hatvanadik életévemet, tiszteletben tartanám az emberek előítéletét s türelmesen várnám, hogy a természet bevégezze romboló munkáját. De mivel a boldogtalanságot csak most kezdtem megismerni és semmi sem szerez nekem örömet, akkor miért viseljem el a hosszú napokat, amelyek amúgysem hoznak számomra vigasztalást? Mennyire eltávolodtak az emberek a természettől! Mily gyávák, aljasak és szolgálalkúek! Milyen látvány fogad majd hazámban? Láncra vert honfitársaim alázatosan csókolgatják a kezét, mely szolgaságba taszította őket. Nem azok a bátor korzikaiak ők már, kikben egy hős erénye lakozott, s akik engesztelhetetlen ellenségei voltak a zsarnokoknak, a fényűzésnek és a talpnyaló udvaroncoknak. Régen egy korzikai boldogan élt, büszkén, különleges fontosságának nemes érzésétől eltekintve, ha napjait a közügyeknek szentelhette. Éjszakáit pedig hitvese gyengéden ölelő karjaiban töltötte. [...] A gyengédség, a természet pedig éjszakáit az istenek éjszakáihoz tette hasonlatossá.

De a szabadsággal együtt e boldog napok éppúgy eltűntek, akár az álmok! Franciák! Nem elégedtetek meg azzal, hogy elraboltátok legdrágább kincseinket, hanem még erkölcsünket is megrontottátok! Hazámnak ez az állapota s a tehetetlenség érzése, hogy képtelen vagyok sorsán változtatni, csak újabb okot szolgáltat arra, hogy itthagyjam ezt a világot, ahol kötelességből dicsőítenem kell azokat az embereket, akiket becsületből gyűlölnöm kellene. Milyen szerep vár engem hazámban? Milyen nyelven kell szólanom ott? Ha a haza már nem létezik többé, a jó hazafinak is vele kell halnia! Ha csak egyetlen embert kellene elpusztítanom, hogy honfitársaimat felszabadítsam, nem késlekednék és a zsarnok szívébe döfném kardomat, hogy így álljak bosszút a hazáért és az eltiport jogokért. Elviselhetetlennek érzem az életet, mert semmiben sem találok örömet, s minden a terhemre van. Azért érzem elviselhetetlennek, mert az emberek, akikkel együtt élek, s akikkel valószínűleg mindig is együtt kell élnem, erkölcsileg olyannyira távol állnak tőlem, mint a holdfény a napfénytől. Így tehát nem élhetek oly módon, ahogy az élet elviselhető lenne számomra, s ebből ered mindentől való undorom.

3. *Levél Korzika történetéről*²⁴

Még épphogy csak átléptem az ifjúkor küszöbét, s máris a történetírássra akarom adni a fejem. Tisztában vagyok e gyengémmel, de talán ahhoz a fajta írásműhöz, melyet megírnai szándékozom, éppen ez a szellemi és lelki-állapot a megfelelő. Képes vagyok még lelkesedni, s ezt a tulajdonságot az emberek mélyebb ismerete gyakran kiöli szívünkéből. A férfikorra jellemző megvesztegethetőség sem fogja bemocskolni írásomat. Csak az igazságra áhítozom és bátorságom is van arra, hogy kimondjam, s már látom, hogy miközben balsorsunk e rövid vázlatát olvassátok, nem tudjátok majd visszafojtani kitörni készülő könnyeiteket. Drága honfitársaim, mi mindig is szerencsétlenek voltunk. Ma egy olyan monarchia részévé lettünk, melynek kormányzatából csak alkotmányai visszásságait érezzük, s szomorúan kell megállapítanunk, hogy sorsunk jobbrafordulását is csak az elkövetkező századoktól remélhetjük.

4. *Levél Paolinak*²⁵

Tábornok úr!

Én akkor születtem, mikor a haza elveszett. Harmincezer francia özönlötte el földünket, hogy a Szabadság trónusát vérbefojtsa, s ez a szörnyű látvány volt az első, amely a szemem elé tárult. Haldoklók sikolyai, elnyomottak nyögései, a reménytelenség könnyei váltak fiatal életem állandó kísérőivé.

Őn elhagyta szigetünket, s önnel együtt a boldogság reménye is eltűnt, megadtuk magunkat és rabszolgákká lettünk; a katonák, a törvényhozók és az adószedők háromszoros elnyomása alatt sínylődő honfitársaink a megvetés tárgyai... s éppen azok vetik meg őket, akik a kezükben tartják az irányítást.

²⁴ 1786.

²⁵ 1789. június.

Érhet-e érző szívű embert ennél kegyetlenebb megaláztatás? A mohó Spanyol kardjának áldozatul eső perui indián sem szenvedhetett halála előtt ilyen kínoktól.

A hazaárulók, e hitvány teremtések, akiket megrontott a piszkos nyereség utáni vágy, saját maguk igazolására mocskolódásba kezdtek a Nemzeti Kormány és kifejezetten az ön személye ellen. A történetírók pedig, e rágalmazásokat ténynek könyvelték el, s az utókorra hagyományozták. Mikor ezeket a rágalmakat olvastam, elfogott a felháborodás, s elhatároztam, hogy eloszlatom e tévhiteket, melyek a tudatlanság gyümölcsei. Egy gyorsan elkészülő, franciául írt munka, mely pontos megfigyeléseken és a honfitársaink visszaemlékezésein alapul, talán feljogosíthat arra, hogy némi sikerben reménykedhessek...

Művemben az ön kormányzását kívánom összehasonlítani a jelenlegivel. Le akarom leplezni mindazoknak az aljasságát, akik elárulták közös ügyünket... A közvélemény ítélőszéke elé kívánom idézni azokat az embereket, akik jelenleg igazgatják hazánkat, s részletezem majd visszaéléseiket, feltárom sötét ügyeiket, és ezenfelül, amennyiben lehetséges, megpróbálom felkelteni az ország derék miniszterének figyelmét is népem tragikus sorsa iránt. Mivel azonban katona vagyok és szolgálnom kell, az írás marad egyetlen lehetőségem: ami pedig az ilyen írásműveket illeti, vagy egyáltalán nem érnek célra, vagy pedig az érdekeltek tiltakozása teszi őket lehetetlenné, s így nem jók másra, minthogy szerzőjük vesztét okozzák. Fiatal vagyok, s tudom, hogy vállalkozásom szomorú véget érhet, de az igazság, a haza és honfitársaim iránt érzett szeretet, valamint a lelkesedés, amelyet abból meríték, hogy helyzetünk jobbra fordulhat, a kitartásra ösztönöz. Tábornok úr, ha kegyeskedne beleegyezését adni e munkához, mely önt is közelről érinti, s ha bátorítaná egy fiatalember erőfeszítéseit, akit ön születésétől fogva ismer, s akinek a szülei mindig a jó oldalon álltak, akkor talán memék reménykedni munkám sikerében. Bízom benne, hogy egyszer eljutok Londonba, s ott beszélhetek azokról az érzésekről, amelyek az ön hatására születtek bennem és megvitathatjuk a Hazát ért csapásokat, de sajnos ezidáig erre nem nyílt lehetőségem: talán eljön majd a nap, mikor ez az álmom is valóra válik.

Bármekkora is lesz majd munkám sikere, tudom, hogy az általam célba vett, hazánkat kormányzó tisztségviselők egész seregét fogja ellenem hangolni, de mit számít ez, ha a haza érdeke forog kockán...Engedje meg, Tábornok úr, hogy átadjam önnek anyám és családom...de miért is ne mondanám,

honfitársaim tiszteletteljes üdvözlétét. Annak az időnek az emléke élteti őket, mikor még hittek a szabadságban. Anyám, Mme Letizia, azzal is megbízott, hogy emlékeztessem önt a Cortiban eltöltött évekre.

Tisztelettel zárom soraimat, Tábornok úr, s maradok az ön engedelmes és hű szolgálója:

Napóleon Buonaparte

5. Korzikai novella²⁶

Livornóban hajóra szálltam és Spanyolországba akartam eljutni, de a viharos szelek arra kényszerítették hajómat, hogy kikössön Gorgona szigetén. Gorgona nem más mint egy meredek sziklatömb, melynek a kerülete sem lehet több fél mérföldnél. Nem volt ez jó menedékhely, de nehéz helyzetünkben nem volt más lehetőségünk, mivel a víz már mindenhol szivárgott befelé a hajótesten. Kevés olyan festői táj van, mint ez a sziget, melyet minden szárazföldtől messze a tenger ölelő karjai fognak át, partját végig sziklák szegélyezik, amiket dühödten mardosnak a hullámok. Bár néha menedéket nyújt a viharok elől menekülő, sápadt matrózoknak, legtöbbször mégis mint zátony kerül a hajók útjába, és jópárnak vesztét okozza. Fáradt voltam az átvészelt vihartól, és a matrózokkal együtt nyomban partraszálltam. Nem ismerték ők sem a szigetet, így fogalmuk sem volt róla, hogy lakott-e egyáltalán. Miután partot értünk, összeszedtem maradék erőmet és körbejártam a szigetet, közben pedig meggyőztem magam, hogy soha emberi lény nem lakott e kietlen földön. Mindazonáltal tévedtem, és tévedésemet rögtön beláttam, mikor falmaradványokat pillantottam meg, melyeket az idő romboló munkája már félig elemészített. Úgy tűnt, hogy jópár évszázaddal ezelőtt építették őket. A repkény és más effajta kúszónövények olyannyira benőtték e romokat, hogy alig lehetett észrevenni őket. Felvertem a sátramát azon a helyen, ahol valaha házak állhattak. Elhatároztam, hogy itt töltöm az éjszakát.

Mivel a matrózok a tengerparton heveredtek le, teljesen egyedül éreztem magam e vidéken. Az egyedüllét kellemes érzése foglalkoztatott az éjszaka

²⁶ 1788—1789 között.

jórésze alatt. Egy külön kis világban találtam magam, ahol, távol minden emberi kísértéstől, becsvágyó játéktól és tiszavirág életű szenvedélytől, biztos megtaláltam volna a módját, hogy életben maradjak. Miért is nem tölthettem itt el napjaimat, ha nem is boldogságban, de legalább nyugodtan és józanul... Effajta gondolatok ringattak álomba, és álmaimban valószínűleg többször Robinson Crusoe-nak képzeltem magam. Éppúgy mint ő, én is egy sziget uralkodója voltam. Még első álomnak sem értem a végére, mikor egy fáklya fénye és meglepett kiáltások zaja felébresztett. Csodálkozásom azonban félelembe csapott át mikor olaszul e szavakat kiáltották: Szerencsétlen! Elpusztulsz! Egyetlen fegyverem egy bot volt. Megragadtam és levettem magam az ágyamról. Az ajtót kezdtem keresni, de eltorlaszolták. Törtem a fejem, hogy mihez is kezdjek most, mikor észrevettem, hogy a sátram lánkokban áll, és ezt a kiáltást hallottam: Vesszen minden ellenség... Megborzongtam a kiejtéstől, melyet felismertem az átkozódás hallatán. Mégis összeszedtem a bátorságomat, és bár fulladoztam a gomolygó füsttől, sikerült kiszabadítanom magam és elmenekültem a tűz pusztítása elől. Hitvány ellenségem keresésére indultam, aki ily embertelenül tört életemre, de senkit sem láttam és hangokat sem hallottam. Oh, ha el tudnák képzelni kétségbeesítő helyzetemet... A szívem majd kiugrott a helyéről a veszélytől, melyet épp-hogy csak átvészeltam, s már a következőktől rettegett, melyeket nem láthatam előre...ruhátlanul a legmetszőbb szeleknek voltam kiszolgáltatva, bajaimat pedig tetézte a hullámok csapkodása és az éjszaka sötétsége. Az előbbi lakhelyemet felemészítő lángok fényénél megpillantottam a romokat, ahol az éjszakát akartam tölteni. Úgy tűnt, mintha azt üzennék nekem, hogy a természetben minden pusztulásra van ítélve, és ezt a sorsot én sem kerülhetem el. Majdnem negyedórát töltöttem el így szemlélődve, mikor is zajt hallottam, és egy pillanattal később két embert láttam közeledni. Bevallom, hogy mivel fegyvertelen voltam, elbújtam a romok mögé, és vártam, hogy végre megtudom az okát kegyetlen viselkedésüknek. El sem tudtam képzelni, hogy nyomos ok híján is ilyen ellenségesek lettek volna velem. Hatalmas volt a megdöbbenésem, mikor a következő szavak ütötték meg a fülem: „Leányom, atyádat, ki már így is a sír szélén áll, a kínzó lelkiismeretfurdalásba taszítottad. Oh, Istenem... hallgasd e szerencsétlen halálsikolyait...A Mindenhatóhoz fohászkodik, aki annyi éven át a mi életünket is megoltalmazta. Oh, leányom, mit tettél? Lehet, hogy halott honfitársaink lelkének egy polgártársunkat áldoztad fel...Vagy az is lehet, hogy egyike volt a derék angoloknak,

akik mindig is támogatták menekülni kényszerülő bajtársainkat. Nem! Nem! Ezt nem élhetem túl.

Elviseltem a hazát ért csapásokat, és azokat is melyek családomat, szereteteimet sújtották, mindaddig míg szívem ártatlan volt, de most, hogy szégyent hoztam ősz fejemre... Isten veled, leányom... Én majd levezeklem bűnödét. Oh, igen, tüzes lángnyelvek, tisztítsatok meg mindent... leányom, én megbocsátok neked. Maradj életben azért, hogy bosszút állhass atyádért, és sose bocsáss meg a haza zsarnokainak... Az imént elkövetett szörnyűség is az ő lelkükön szárad. Ródd fel bűnükül atyád halálát is."

Ezektől a szavaktól újjászülettem. Az ilyen pillanatok nehezen írhatók le... A derék aggastyán lábai elé vetettem magam, és így szóltam: „Igen, atyám, angol vagyok, egyike az ön barátainak. Előbbi szavai elfeledtették velem a szerencsétlen balesetet, amely majdnem az életembe került.” Az öregember, miután szintén kifejezte örömét, elvezetett a barlangba, ahol lakott. „Legyen üdvözölve, Angol. Ez az ön birodalma is. Az erényt mindenhol tisztelni kell.” Ha elmondanám egész akkori beszélgetésünket, sosem érnék a végére. Megkértem, hogy meséljen azokról az eseményekről, melyek oda vezettek, hogy menekülnie kellett az emberi társadalomból. Ezekkel a szavakkal válaszolt: „Korzikán születtem, és már az anyatejjel együtt szívtam magamba a hazának és függetlenségének lángoló szeretetét. A genovaiak elnyomása alatt gyötrődtünk ekkor. Még csak húsz éves voltam, mikor elsőként bontottam ki a szabadság zászlaját, és fiatal, reményvesztett karom olyan sikereket aratott elnyomóinkon, melyeket immár egy évtizede énekelnek meg honfitársaim... Néhány évvel később, zsarnokaink a németeket hívták segítségül, hogy leigázzanak bennünket. Oh, hát elkövettünk mi valamit is ellenük? Mindenesetre ők ezt hihették, és a császári sást a hegyek derék lakói többször megfutamtították...

Mivel a Rosznak mindig akadnak barátai a földön, a franciák siettek a genovaiak segítségére. Őket is többször megvertük, de végül a franciák győztek. A síkságok és a városok behódoltak nekik. Én pedig elbujdostam bajtársaimmal együtt, akik megesküdtek, hogy nem élik túl a napot, amelyen Korzika szabadsága végleg leáldozik.

Különböző viszontagságok után Paoli di Rostino lett a sziget kormányzója és tábornoka. Elűztük zsarnokainkat. Szabaddá lettünk, és újra boldogságban éltünk, mikoris a franciák, kiket a szabad emberek ellenségének tartanak, tüzzel és vassal támadtak ránk. Két évig tartó harcok után Paolit a

sziget elhagyására kényszerítették, a nemzetet pedig szolgaságba taszították. Ami engem illet, én barátaimmal és rokonaimmal nyolc évig elszánt harcot folytattam ellenük. Ez alatt az idő alatt negyven bajtársamat láttam meghalni: úgy végezték ki őket, mint közönséges bűnözőket. Egy nap, mikor elhatároztuk, hogy bosszút állunk, én és hatvan társam, mindössze ennyien maradtunk életheen a szabadság védelmezői közül, lemerészkedtünk a hegyekből. A síkságon több mint száz franciát ejtettünk foglyul.

Lakhelyünk irányába tereltük őket, de figyelmeztettek bennünket, hogy az már az ellenség martalékaul esett. Embereimet hátrahagytam, hogy szerencsétlen apám segítségére siessek, akire azonban vérbe fagyva találtam rá. Épp annyi ereje volt még, hogy így szóljon hozzám: »Fiam, állj bosszút értem. Ez a természet legelső parancsa. Nem számít, ha olyan sorsra jutsz is, mint én, csak a franciáknak ne hódolj be soha...« Folytattam utamat, hogy megtudjak valamit anyámról, mikoris megpillantottam meztelen testét sebekkel borítottan, és olyan helyzetben melynél nincs vérlázítóbb. Feleségem, három bátyám is itt lelte halálát.

Felakasztották őket. Hét fiam, akik közül a három legkisebb még öt éves sem volt, ugyanilyen sorsra jutott. Kunyhóinkat felégették, lemészárolt juhaink vére rokonaink vérével keveredett. Lányomat kezdtem keresni, de nem találtam meg. Tébolyultan, eszemet veszítve, őrjöngő dühömtől elvakultan másra sem vágytam, minthogy e gonosztevők kezei közt leljem halálom, akik minden szerettemet elpusztították. Ettől az örülségtől bajtársaim visszatartottak, eltemették szerencsétlen családtagjainkat, és elhatároztuk... Oh, Istenem... Bárcsak ne határoztuk volna el magunkat. Végül mégiscsak abban maradtunk, hogy elhagyjuk ezt a tragikus sorsra ítélt szigetet, ahol ragadozók uralkodnak. Hajónkkal Gorgonán kötöttünk ki. Mivel a vidéket lelkiállapotomhoz épp megfelelőnek találtam, úgy döntöttem, hogy itt maradok. Nem tartottam meg mást, csak három puskát és négy hordó puskaport. Társaim Itália felé vették útjukat. Figyeltem hajójukat, amint továtűnt a tengeren, de nem éreztem emiatt szomorúságot.

Mindössze három napra elegendő élelmem volt. Ugyanakkor tudtam, hogy csak kevés olyan hely van a világon, ahol az ember képtelen életben maradni. A romok, ahol ön az éjszakát kívánta tölteni, egy régi monostor maradványai, a víztárolója pedig ma is ép. Nem ettem mást csak halakat, tengeri állatokat és makkokat. Úgy éreztem itt magam, mintha egy köztársaság vezetője lennék. Bár a sziklákon rengeteg madár fészkel, sosem bántottam őket. Az alattvalóimmá váltak. De hogyan is vadászhattam volna rájuk,

ha nem láttam őket?... Az elszenvedett csapások, melyek megmérgezték mindennapjaimat, a nap fényét elviselhetetlenné tették számomra. Nekem többé már nem világított. Csak éjszakánként bújtam elő, hogy friss levegőt szívjak, és ilyenkor bánatomat nem korbácsolta fel a hegyek látványa, ahol valaha szabadon éltek őseim. A kis fenyőerdőből, melyet ön is látott itt a közelben, több fát tudunk szerezni, mint amennyire szükségünk van, és ezzel a fával világítunk. E fáklyafények mellett telnek napjaink. Utjainkat, halászatainkat is ez a fény kíséri, amely, ha nem is olyan vakító, mint az önöké, legalább csak igaz cselekedeteket világít meg.

Egy évet töltöttem így el, anélkül, hogy bármi is történt volna. Azonban egy nap, úgy ilyentáiban, december hónapban, fényeket pillantottam meg a víztároló irányából, melyek idegenek partraszálltát jelezték. Közelebb lo-pództam, úgy hogy a lehető legkisebb zajt üsse, és hét törököt pillantottam meg, akik három embert tartottak megláncolva. Láttam, amint eloldozzák őket, az egyiket megölik, a másik kettőt pedig szabadon engedik, anélkül, hogy ennivalót hagynának nekik. Ezek után a törökök elhajóztak. Miután meggyőztem magam, hogy a két jövevény nem francia, elhatároztam, hogy menedéket nyújtok számukra. Ezért visszamentem búvóhelyemre, és nagy tüzet raktam. A fény vonzotta őket, és így eltaláltak hozzám. Mekkora volt a megdöbbenésem, mikor egyikükben felismertem a lányomat... A másik egy francia fiatalember volt. Megkegyelmeztem életének, a lányomra való tekintettel. Uram, mondtam neki, tudja meg, hogy ellensége vagyok az ön népének, és megesküdtem az oltár előtt arra az Istenre, akit önök meggyaláztak, hogy bosszút állok, és lemészárolom az összes franciát, aki a hatalmamba kerül. Önnel mégis kivételt teszek a lányom kedvéért. Keressen valami lakóhelyet magának a szigeten, de jó távol az enyémtől. Ne hagyja el otthonát, csak ha a nap fent jár az égen. Ha így lesz, akkor tőlem békében élhet. Ha nem, akkor nem lesz hosszú életű. Három év telt el, és én azt sem tudtam, hogy a francia életben van-e még egyáltalán. Ezután keresésére indultam, de még nyomát sem leltem a szigeten. Nem tudom, mi lett a sorsa. Mindenesetre áldom az eget, hogy megszabadított ettől az elfajzott embertől.

Úgy hat évvel ezelőtt, egy nap ágyú és puskatűz zaja ébresztett fel álomból. A nap még fent járt az égen. Bármennyire is kedvem volt hozzá, nem akartam megszegni az eskümet, így bevártam az éjszakát. Még nem is volt teljesen sötét, mikor nagy tüzet gyújtottam, majd körbejártam birodalmamat. A parton hét ember feküdt, takarókba burkolózva, négy másik pedig rájuk vigyázott. Ez a négy felém közeledett. Én esztelen... Eszembe sem ju-

tott, hogy védekeznem kellene. Ők azonban szakállamat kezdték tépdetni, ütöttek, kigúnyoltak, vademberek neveztek. Arra akartak kényszeríteni, hogy eláruljam, hol találhatnak ivóvizet. Nem mondtam meg nekik, mivel így akartam megbüntetni őket kegyetlenkedésükért. Egyébként franciák voltak. Lányom, aki majd mindig a nyomomban járt, hamarosan rámtalált. Amikor meglátta, hogy milyen nyomorúságos állapotban is vagyok, két gazfickót nyomban a másvilágra küldött. A másik kettőnek sikerült elmenekülnie. Fregattjuk a szigettől kissé távol horgonyzott le. A sziklák gátolták meg abban, hogy közelebb köthessen ki. Átkiabáltam a hajókon lévőeknek, hogy jöjjenek és vigyék el sebesülteiket. Három embert küldtek, akik úszva közeledtek. Hagytam, hogy mindnyájan visszatérjenek a hajóra. Oh, a hálátlanok... Amint visszatértek, ágyúval kezdték lövetni a romokat, melyeket lakhelyemnek vélték. E naptól fogva újra megesküdtem Istennek, hogy egy franciának sem kegyelmezek meg többé. Pár éve két francia hajót is láttam itt elsüllyedni. Néhány jó úszónak sikerült eljutnia a szigetre, de nem hagytuk őket életben. Az embert megmentettük, de a franciát nem kíméltük. A múlt évben, az egyik hajó, amelyik Franciaország és Korzika között közlekedik, zátonyra futott ezen a helyen. A szerencsétlenek jajkiáltásai meglágyították a szívemet. Már sokszor megbántam e gyengeségemet, de hát mit tehetünk, Uram? Ember vagyok, és ahhoz, hogy király vagy miniszter legyek, el kell fojtanom azokat az érzéseket, melyek a természethez kötnek bennünket, és én csak tizenegy éve vagyok király. Nagy tüzet raktam tehát azon a helyen, ahol biztonságban partot érhetnek, és így kimentettem őket a halál torkából. Ön talán úgy képzei, hogy hálások voltak... Oh, dehogy... Ezek a szörnyetegek, ahogy partot értek, legyilkolták vezetőiket... Két lovag kísért egy bűnözőt, akit a parton hagytak. Megkérdeztem, hogy mit követett el. Azt felelték, hogy egy korzikai gazfickó, és ezek nem érdemelnek mást, csak kötelet. Elfogott a méreg. És máris mi is történik velem... Felismerték bennem a korzikait, és kényszerítettek, hogy velük tartsak. Gazembernek tartottak, aki megérett a keréketörésre. Sőt, többet is tettek: megláncoltak. Azt állították, hogy jutalom jár annak, aki engem kézrekerít. El voltam veszve. Kegyetlen kinokkal bűnhődök majd bosszantó engedékenységemért. Megbántott őseim bosszút álltak rajtam, mivel nem teljesítettem kötelességemet, és nem bosszultam meg kiontott vérüket.

Mégis az Ég, mivel tudta, hogy őszintén bánom bűnömet, megmentett. Hajójuk egy hétig mozdulatlanlanságra volt kárhoztatva. A hét végére pedig elfogyott a vizük. Tudni akarták, hogy honnan szerezhetnének. A szabadsá-

got kértem cserébe. Eloldoztak. Kihasználta a pillanatot, és a bosszú törével két hitvány alak életét is kioltotta. Először láttam meg a természet igazi fényét. Ez a világosság mily csodálatosnak is tűnt nekem, de oh, Istenem... hogy lehet mégis, hogy effajta árulásokat világíthat meg... Ezalatt a lányom a hajó fedélzetén volt, éppúgy gúzsba kötve, mint eddig jómagam. Szerencsére ezek az elvetemült gazemberek nem ismerték fel benne a nőt. Meg kellett találnom a módját, hogy kiszabadítsam. Miután jócskán törtem a fejem, felvettem az egyik halott katona egyenruháját. Magamhoz vettem két pisztolyát és szabályját, és nálam volt még négy töröm is. Így felfegyverkezve felmentem a hajóra. Először a kapitány és egy hajósinas esett rettentő dühöm áldozatául. Haragom azonban társaikra is lesújtott. Összeszedtem az összes tárgyat, ami a legénységé lehetett. A holttesteket pedig oltárunk lábai elé vetettük, és elégettük őket. Ez az újfajta tömjén talán kedvező fogadtatásban részesült az istenségnél...”

6. Levél Korzikáról Raynal abbénak²⁷

[részlet]

Uram, Ön, a szabad emberek pártfogója, különös figyelmet szentelt Korzikának, amely az ön szívét is meghódította: a sziget mintha a szabadságra született volna, s központi fekvése, számos kikötője, termékeny földjei nagyforgalmú kereskedelem lebonyolítására tennék alkalmassá.

Miért van az mégis, hogy sosem volt szabad és kereskedelemmel sem foglalkozott? Azért, mert ádáz balszerencse üldözi, s szomszédai mindig fegyverrel törtek ellene: a sziget nagyravágyásukkal szemben tehetetlen volt, s megátalkodottságuk és hódító politikájuk áldozatává vált. Ön látta, mikor e nép fellázadt és kardot ragadott, hogy lerázza magáról a genovaiak elnyomó kormányzatát, szabaddá vált, bár csak egy röpké pillanatra, mivel az elkerülhetetlen végzet újra beavatkozott, s a legelviselhetetlenebb szolgaságba taszította.

²⁷ 1789.

Huszonnégy évszázadon keresztül, megszakítás nélkül ismétlődtek ezek az események: ugyanazok a viszontagságok, ugyanazok a szerencsétlenségek sújtották e népet, de ő kitartott, s mindig egyforma bátorságot, határozottságot és lelkesedést tanúsított. A rómaiak nem tudták máshogy birodalmukhoz csatolni, csak úgy, hogy szövetségesükké tették, a barbár hordák is partraszálltak itt, elfoglalták a szigetlakók földjeit, felgyújtották házaikat, de ők feláldozták tulajdonosi mivoltukat emberi méltóságukért: inkább nincstelenül bolyongtak hazájukban, minthogy lemondtak volna szabadságukról. A feudalizmus szörnyetege előtt meghódolt ugyan Korzika, de csupán annyi időre, míg sikerült kiismernie s így elpusztíthatta. Ha rabszolgaként Róma láncait is nyögte, nem késlekedett letépni őket a természet szavára. Ha végül be is hódolt a liguriai arisztokráciának, s ha nálánál hatalmasabb erők Versailles zsarnokságát is kényszerítették rá, negyven évig tartó, elszánt háborújával egész Európát ámulatba ejtette és megzavarta ellenségeit: és ön, aki megjósolta Hollandia bukását, Franciaország ismételt felemelkedését, a korzikaiaknak új kormányzatuk megszilárdítását ígérte, tehát a kegyetlen francia uralom végét. Jóslata beteljesülhetett volna, ha ez a rettenthetetlen nép belátta volna eltévelyedését, s felismerte volna, hogy míg a halál csak a lélek egyik állapota, addig a szolgaság a lélek lealjasítása. Történhetett volna így is...de hiábavaló erről elmélkednünk. Hirtelen azonban minden megváltozott. A zsarnokainktól elnyomott nemzet lelkéből kipattant egy elektromos szikra és ez a felvilágosult, hatalmas és nemes nemzet visszaemlékezett régi jogaira és erejére: kivívta szabadságát, s azt akarta, hogy mi is szabaddá váljunk. Keblére ölelt minket, s ettől kezdve közös érdekeink és gondjaink voltak. Nem létezett többé a tenger, amely a két nemzetet elválasztotta. A francia forradalom még ennél különösebb dolgot is produkált. A franciák, akik bennünket mint lázadókat halomra gyilkoltak, mára védelmezőinkké váltak: egyazon érzelmek lelkesítenek bennünket.[...]

A genovaiak, Korzika urai nem viselkedtek szélsőségesen...A nép megőrizhette a törvényhozó hatalom egy részét, a kormányzó vezette tizenkettes bizottság birtokolta a végrehajtó hatalmat és a nép által választott szindikátushoz²⁸ tartozó hivatalnokok gyakorolták az igazságszolgáltatást. A genovaiak legnagyobb meglepetésére a korzikaiak nem lázadoztak. Mivel megtartották saját törvényeiket, a szigetlakók úgy gondolták, hogy majdcsak beletö-

²⁸ Helyszíne kiszálló nagytekéntélyű korzikai férfiakból álló választott bírói testület.

ródnek függetlenségük elvesztésébe és boldogan fognak élni egy olyan kormányzat alatt, amely képes a sziget felvirágoztatására. A korzikai termékek fellendítették a genovai kereskedelmet, és korzikai matrózok és bátor katonák gyarapították a Köztársaság fegyveres erejét. Ugyanakkor félő volt, hogy mivel Korzika olyan előnyös fekvésű, kereskedelmi tevékenysége hátrányosan hat majd a genovaira, s hogy a jó kormányzat adta lehetőségek kihasználásával a korzikaiak megerősödnek, s rövid időn belül függetlenednek a Köztársaságtól. A politikai féltékenység mindig szenvedést fog okozni a kis államoknak, s jól tudjuk, hogy a kereskedelmi féltékenység mindig is Genova jellegzetessége volt.

Máskülönben pedig, a genovai rendek, melyek hozzászórtak ahhoz, hogy a Köztársaság javain osztozkodjanak, hevesen bíráltak egy olyan igazgatást, ahol számukra nem jutott hely, ahol semmilyen állást nem tölthettek be. Mire is volt jó, hogy meghódítottuk Korzikát, ha lakói megőrizhették majd nem független kormányzatukat? Hát igazán megérte, hogy apáink ennyi vért és pénzt áldoztak érte — mondogatták az emberek nyíltan Genova kikötőjében. Az arisztokrácia felháborítónak találta a kormányzó szűk jogkörét, amely alig terjedt ki valamire, mivel a valódi hatalmat a tizenkettek tanácsa és a népgyűlések gyakorolták. A kisnemesség, az arisztokrácia alsó rétege, amely a Nagytanácsot alkotta érthető türelmetlenséggel várta a pillanatot, mikor majd megkaparinthatja az összes állást, amit a korzikaiak töltenek be. Papjaik a mi egyházi javainkra vágyakoztak. A kereskedők pedig azt várták, hogy bölcs törvények segítségével elnyerjék a kizárólagos jogot arra, hogy ők határozhassák meg a korzikai bor és gabona árát. A Köztársaság valamennyi rendje ugyanazt akarta, s a közös akarat most először egyesítette őket, s így nem késlekedtek tovább, hogy a nemzeti megnyilatkozás valamennyi formáját elfojtsák. A kormányzó rövid időn belül minden hatalmat a kezébe kaparintott. Bárkit halálra ítéltetett, mindenféle per, nyomozás vagy formalitás nélkül, elég volt csupán, hogy ő bűnösnek találta — és az arisztokrácia elégedett lehetett. Az összes polgári és katonai poszt felett a kormányzó vagy a szenátus rendelkezett, s ők ezeket a genovai nemességnek juttatták. Törvényt hoztak arról is, hogy a korzikaiak alkalmatlanok bármilyen hivatal betöltésére, s így megszabadultak minden kellemetlenségtől, és megakadályozták, hogy a korzikaiak további illúziókban ringassák magukat — és a kisnemesség elégedett lehetett. A Nagy Tanács nemese nagyon szegény volt, s ezért — hogy népes családját eltarthassa — kihasználta születési előjogát, mely biztosította számára a hivatalviselést. Minden genovai kisne-

mes hivatalt akart, hogy megélhessen. Ugyanakkor csak két évet tölthetett egyazon hivatalban, utána köteles volt egy ugyancsak két éves kényszerpihenőt tartani, és csak ezután kerülhetett újra állásba. Így tehát két év alatt kellett megkeresnie annyit, hogy négy éven keresztül eltarthassa magát, és hogy megfizethesse a különböző utazásokat, amelyekre pont emiatt a szisztéma miatt vállalkozott. Régen, mikor Genova hatalma tetőpontján állt, az állásokban nem volt hiány, de az általunk taglalt időszakban fennhatósága csupán Korzikára terjedt ki, s így a szigetnek egyedül kellett megbirkóznia ezzel a szörnyű teherrel.

Látuk, ahogy kétévenként befutnak kikötőinkbe a hajók, melyek ezeket a kiéhezett, ruhátlan, és minden kifinomultságot nélkülöző embereket és családjukat szállítják, rosszabbak voltak a sáskáknál. Felfalták terméseinket, áruba bocsátották az igazságszolgáltatást, a leggazdagabb szigetlakókat bebörtönözték, hogy így váltságdíjat csikarjanak ki. A társaság kedvenceinek, a tréfacsinálóknak a történeteiről másról sem szóltak, mint ezeknek a derék embereknek a korzikai kalandjairól. Ezekben a történetekben mindig a sziget húzta a rövidebbet, mindig belőle úztek csúfot. Mennyit keresett ott? Egyáltalán hagytak nekünk is valamit? — kérdezték a Korzikára indulók a vizsgálóktól. Egy becsületes, nagyon vallásos szenátornak az volt a szokása, hogy mindig elmondott egy imát, mikor meghallotta a harangzúgást — ami rendszerint egy polgár halálát jelezte —, azonban előtte megkérdezte, hogy az elhunyt Korzikán volt-e hivatalban, s ha így volt, inkább lemondott az imádkozásról, mondván: ugyan mire is lenne jó... E casa del diavolo. A lelke úgyszólván az ördögé. Az egyházi javak felett a genovai bíborosok javaslatára kinevezett püspökök rendelkeztek. Egyetlen korzikai püspök sem volt. — és a papok elégedettek lehettek. Oh, és a kereskedő! Egy kereskedőállam hogyan is feledkezhetett volna el pont az ő érdekéről... Kedvező törvények biztosították számára a közellátást, és a kereskedelem kizárólagos jogát... Kiszárlították a sós mocsarakat, helyükön pedig fazekasműhelyeket, s valamiféle manufaktúrákat létesítettek. Így megnőtt kis, partmenti kereskedelmük forgalma, az ország pedig egyre alávettettebb helyzetbe került. Az árukat már nem fizették meg valós értéküknek megfelelően, a nép nem dolgozott tovább, a földeket nem művelték meg, s ez a bőségre, kereskedelemre született ország, ez a föld, amely lakóinak a jólétet, a gazdagságot ígerte, most nem nyújtott mást csak nyomorúságot és szegénységet: sajnos addig fosztogatták szegény országunkat, míg teljesen tönkretették, s csak sziklái maradtak épen.

Ugyanakkor a kiváló genovai nemességnek élnie kellett valamiből. Kétféle megoldást találtak. Előbb minden kis erődítmény parancsnoka, minden katonai megbízott nyitott egy kis üzletet, amely elsőbbséget élvezett a többivel szemben. Majd pedig fegyverviselési engedélyt kezdtek árusítani. Hogyan is tudtak a korzikaiak ilyen sokáig szenvedni, hiszen megfosztották őket mindazoktól a javaktól amelyek az életet kellemessé és biztossá teszik, elzárták őket a hivatalnoki pályáktól, és az összes posztól, megtagadtak tőlük minden tiszteletet, a nyomorba taszították és megalázták őket, s a világ leggyűlöletesebb népsége úzott csúfot belőlük...

Rögtön Sampieru halála után, a Köztársaság a kivándorlás minden formáját elősegítette, s ez ettől kezdve jelentős méretűvé vált. A viszálykodás lett úrrá mindenhol, Genova pedig menedéket nyújtott a bűnösöknek illetve elősegítette szökésüket. Az emigránsok száma folyamatosan nőtt. A pestis lesújtott Itáliára, majd elérte Korzikát, ahol az éhség szegődött társaul: az emberek tömegesen pusztultak el. A kormányzat nem törődött ezzel, s úgy volt vele, hogy ha a kétszeres katasztrófa pusztításai befejeződnek, az ő gondjai is megoldódnak. Itt említést tehetünk egy nagyon érdekes megfigyelésről, mely szerint a korzikaiakat, szabadságuk elvesztése után pár évvel, mindig nagy halálozási hullám szokta sújtani. A következő levelekben majd olvashatják, hogy az 1770-es hódítás után, a nagymértékű halálozás és az éhség majdnem lakatlanná tette a szigetet.

A Köztársaság tehát nem tartott mértéket többé, levetette álarcát, megdöntötte a nemzeti kormányt, s úgy szervezte meg a dolgokat, ahogy az imént már leírtuk...

Mégis, ahhoz hogy a szigetlakókat továbbra is rabszolgaságban tartsák, vagy nagy erőre volt szükség, vagy pedig tudni kellett vizsályt szítani köztük s így egymás ellenségeivé tenni őket. Ez utóbbi megoldás választották, s a cél érdekében a büntető igazságszolgáltatás minden eszközét szabadjára engedték. Az emberek kénytelenek voltak maguk gondoskodni biztonságukról. S ebből megszületett a vendetta.

Az ember természetes állapotában nem ismert más törvényt mint saját érdekét: mindennapos elfoglaltsága nem is állt másból, minthogy biztosítsa saját fennmaradását, s elpusztítsa ellenségeit. Mihelyt azonban a társadalom tagjává lett, érzelmei magasztosabbá váltak. Lelke megszabadult az egoizmus kötelékeitől, szármalyai kezdett s megszületett a hazaszeretet: Curtiusok, Dé-

ciusok, Brutusok, Diok, Catok és Leonidások²⁹ ejtették ámulatba a világot. Tisztségviselők biztosították számára tulajdonának és életének védelmét. Cselekedeteinek célja a társadalom boldogságának biztosítása lett. Az embert már nem személyes érdekei mozgatták. A királyok s velük a despotizmus uralkodott. A megvetett embernek nem volt többé akarata. S így lealacsonyítva csak árnyéka volt szabad önmagának. Az uralkodók, akik a közhatalmat birtokolták, úgy használták fel azt, hogy mindenkinek biztosítsák életét és tulajdonát. A társulás változott, úgy is mondhatjuk, hogy hanyatlott, de mégis fennmaradt mind a mai napig, márpedig egy nyomós okból kifolyólag. Az uralkodó kezei közt a közhatalom haszontalan játékszerré vált, hiszen büntetlenül hagyta a gyilkosságot, s hallatlan lealjasodása révén ő maga adta a tört a gyilkosok kezébe. Senki nem tagadhatta, hogy a társulás felbomlott, s így az emberek újra az egyéni érdekek meghatározta káoszban találták magukat.

Ez volt a mi helyzetünk is: a Szenátus örömmel figyelte, hogy az emberek, akiknek egyetértésétől félt, egymás torkának esnek. A gonosztevők is megtalálták számításukat: a gyilkosságot nem büntették többé, sőt bátorították, jutalmazták. Az embernek azért valahogy meg kellett védenie magát. Családokat, néha falvakat összefogó csoportosulások alakultak ki. E csoportosulások tagjai megesküdtek, hogy vigyázni fognak a közös érdekekre, s hogy bárkit, aki a közösség tagjai ellen vét, örökre ellenségnek tekintenek. A vérségi kötelékek egyre szorosabbá váltak. Az emberek maguk köré gyűjtötték rokonaikat....A sziget annyi hatalomra oszlott, ahány család élt itt, s amelyek szeszélyből vagy érdekből épp békében éltek vagy harcban álltak egymással. ...Erényként tisztelték annak a bátorságát, aki minden veszéllyel szembeszállt, hogy rokonain vagy közössége tagjain segítsen. A polgárok olyan ellenséges hatalmak tagjaivá váltak, melyeket politikai kapcsolatok és emberi jogok rendszere fűzött össze: ez utóbbihoz tartozott, hogy tisztelték a nőket és a gyermekeket, hogy hagyták őket szabadon távozni az ostromlott házakból, hogy vizet hozzanak... A férfiaknak joguk volt ahhoz, hogy háború idején megnövezzék a szakállukat. Ez fontos volt ahhoz, hogy meg tudják állapítani ellenségeik számát. Ugyanakkor nagy bátorságról is tanúskodott,

²⁹ A Napóleon által felsorolt ókori személyiségekben az a közös, hogy valamiképp mindnyájan hazájuk szolgálatának szentelték életüket: vagy kardjukkal védelmezték különböző ellenségekkel szemben, vagy szellemi munkásságukkal öregbítették hírnevét.

hiszen nem volt olyan bozót vagy szikla amely ne rejthetett volna ellenséget, s így minden pillanatban halálos veszélynek tették ki magukat. ...Azt a férfit, aki rokona halálhírért hallván, nem esküdött meg azonnal, hogy bosszút áll a gyilkoson, megvetették, gyávának tartották. Néha mégis beköszöntött a béke: hála azoknak a bölcs, tiszteletre méltó öregeknek, akiknek sikerült egyesítenie a különböző pártokat. A megállapodások betartására pedig gondosan ügyeltek.

Mint láthatja, Uram, ilyen eredményekre vezetett a genovai kormányzat. Önkényes adókat vetettek ki, megosztottak bennünket, kezünket pedig saját testvéreink vére szennyezte be: így szenvedtünk sokáig, s csak 1714-ben éreztük meg, hogy egy átfogó megmozdulás van készülöben. Egy szónokot küldtünk Genovába, hogy számoljon be ott a nemzet kétségbeejtő állapotáról. Többek közt azzal is megbízták, hogy sűrűn egy teljes lefegyverzést, s hogy könyörögjön a szenátusnak, hogy vesse latba minden tekintélyét. A fegyverviselést engedélyező pátensek egyaránt szolgáltak finánciális és politikai célokat, s így a szenátus szemérmetlenül megtagadta hozzájárulását ehhez a jogos kéréshez, ürügyül pedig azt hozta fel, hogy emiatt bevételeik jócskán csökkennének. A szónok egy sokkal magasabb összeg kivetését javasolta. Bár a javasolt összeget elfogadták, a pátenseket ugyanúgy osztogatták tovább, az igazságszolgáltatás pedig továbbra is csak keveset tett azért, hogy tiszteletben tartsák. A sziget kietlenné vált, földjeit nem művelték meg, lakossága pedig folyamatosan apadt. ... A 400 000 lakosból 1720-ra mindössze 120 000 maradt. A kereskedelem lehanyatlott, a korzikaiak kegyetlensége viszont nem ismert mértéket. Olyan nyomorúságban éltek, hogy már semmi veszténivalójuk nem volt. Mindössze egy szikrára volt szükség.

1729-ben a Cortiban székelő genovai helytartó egy újabb adót vetett ki önkényesen, amely, mivel csak tetézte az eddigieket s fokozta az ország nyomorát, már elviselhetetlen volt. Cardone di Bozio, egy nyomorék aggastyán, aki a természettől beteg testet, de ugyanakkor nagy bátorságot és ékesszólást kapott, egybehívta Bozio falu lakosait, hogy beszédet intézzon hozzájuk. A legkeményebb kifejezésekkel ostromozta a szolgaságot, amelyben a korzikaiak élnek, s beszélt az ősök dicsőségéről, a szabadság mámoráról. Kapóra jött neki az adószedők megérkezése, akik az esedékes adóért jöttek: a korzikaiakat rávette, hogy őrizzék el őket, majd pedig, hogy vonuljanak Cortiba. A Cortiba vezető úton szembetalálták magukat egy katonai különítménnyel, amelynek az ő megbüntetésük volt a feladata. A katonákat azonban sikerült

legyőzniük, fegyvereiket is elvették, s miután megérkeztek Cortiba, felgyűjtották a helytartó házáat. A helytartónak sikerült épségben elmenekülnie. A megmozdulásnak híre kelt, mindenfelől csatlakoztak hozzájuk, fegyvert ragadtak s Bastiába vonultak, hogy megbüntessék a mindenki által gyűlölt Pinnelli kormányzót. A város egy részét elfoglalták, Algayolát a hatalmukba kerítették és ezzel végleg elvetették a szolgaságot. Ahogy Cardone mondogatta gyakran: A Mindenható szemében az első bűn az, ha az embereket rabszolgaságba taszítják, a második viszont nem más, mint amikor ők ebbe beletörődnek....

Soha még forradalom nem zajlott le ilyen hirtelen....Az ellenségek megfedkeztek gyűlöletükről, békét kötöttek, békét, amelyre már mindenki áhítozott. A születőben lévő nemzet boldogulása határozta meg az emberek tevékenységét. A háború első éveiben a korzikaiaknak semmilyen kormányzatuk nem volt. A zsarnokok iránti gyűlölet vezetett mindenkit. Csak a san pancraciói gyűlésen nevezték ki Ceccaldi Giafforit a csapatok parancsnokává. A Cortiban megtartott gyűlés pedig megfosztotta a genovaiakat jogtalanul birtokolt szuverenitásuktól, amelyet csak a régmúlt szerencsétlenségei révén szereztek meg, és a nemzetet szabadnak és függetlennek nyilvánította. Ahhoz pedig, hogy ezt még egyértelműbbé tegyék, s hogy az emberek még létező előítéleteit megsemmisítsék, Orezzában összehívtak egy kongresszust, amelyre a leghíresebb, különböző rendekhez tartozó teológusok voltak hivatalosak. A kongresszusnak három kérdésre kellett választ adnia: először, hogy a mostani háború jogos-e, másodsor, hogy a genovaiak zsarnokok voltak-e s harmadsor, hogy a korzikaiak mentesültek-e hűségesküjük alól. A kongresszus, amelyen a híres Orticoni elnökölt, mindegyik kérdésre kielégítően válaszolt. A háború, mondták, nemcsak jogos, hanem szent is.

A hűségeskü érvényét veszti, mihelyt az uralkodó zsarnokká válik.

A rosszul felfegyverzett, kiképzésben nem részesült korzikaiak mindenhol legyőzték zsarnokaikat, annak ellenére, hogy azok mind számban mindpedig tapasztalat és fegyverzet terén előnyben voltak. Két évig elkeseredetten ostromolták a Bastia várába bezárkózott genovaiakat, akiknek, úgy tűnt, mindeképpen le kell mondaniuk a sziget birtoklásáról. Ekkor azonban feltűnt a császári Sas, amelyet a ligúriai kereszt helyére tűztek, s ez, bár újabb csapásokat jelzett számunkra, elszántságunkat nem mérsékelte.

Ugyan mit tettünk mi a németek ellen, hogy vesztünkre törtek? Mit számít az a Nyugat Császáranak, hogy a Mediterráneum egy kis szigete vissza-

nyeri e szabadságát vagy rabszolga marad? De a nagyhatalmak semmibe veszik az emberi érdekeket, s a gonoszoknak mindig vannak pártfogói.

A német tábornok vezette kis hadsereg beavatkozott a harcokba. Menthetetlenül elpusztult volna, ha a korzikaiak nem váratlan együttérzésüktől vezettetve bántak volna vele, s ő erre mély hitetlensége folytán még érdemtelenné is bizonyult. A szigetlakók engedélyezték neki, hogy visszatérjen Bastiába, azzal a feltétellel, hogy tudatja uralkodójával, hogy milyen bánásmódban részesült. A tábornokkal kötöttek egy két hónapos fegyverszünetet is, mielőtt azonban ez lejárt volna, a németek, az eddiginél nagyobb számban, megjelentek a Golo túlszéljén. A nagy uralkodó fegyveres ereje iránti tisztelet helyett már csak felháborodást éreztünk, amelyet miniszterei álnoksága váltott ki. Ellenségeink, miután kétezer halottat és foglyot hagytak hátra, fejevesztetten menekültek... A lelkesedés olyan tetteket ösztönzött, melyeket érdemes az utókorra hagyományozni... A Campo di Loro-i síkságon huszonegy bastelicai pásztor legeltette a nyájait. Kétszáz huszár és hatszáz gyalogos támadt rájuk, hogy elragadja állataikat: ezek a derék emberek azonban összefogtak, szilárdan ellenálltak, visszaverték és megfutamították a nagyszámú csapatokat. Végül, miután egy újabb, négyszáz fős ellenséges csapat bekerítette őket, egytől egyig elpusztultak, ajkukon a haza szent nevével.

Számos vereség homályosította el a császár dicsőségét. Ha az uralkodók dicsősége abban áll, hogy megvédi a jót a rossztól, a gyengét az erőstől, akkor kétségtelen, hogy VI. Károly szégyent hozott fegyvereire. Ha azonban a dicsőség egyet jelent a szerencsétlenek lemészárlásával, akkor a bécsi kabinetnek sikerült megvalósítania azt, amit az első hadjáratban nem ért el. Jelentős haderő élén Württemberg herceget küldte a szigetre. Bár első erőfeszítései kudarccal végződtek, ekkora túlerővel szemben lehetetlenné vált az ellenállás. A korzikaiak békeajánlatot tettek: a genovaiak pedig mindent elismertek jóváhagytak és megígértek nekik, s ők letették a fegyvert.

A szövegszerkesztést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 6.0 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
Felelős kiadó: Dr. Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 37/1998.

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. AZ 1887-ES FÖLDKÖZI-TENGERI EGYEZMÉNYEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Nyemcsok Attila.
2. A TILSITI BÉKE (1807. JÚLIUS 7.). Fordította és sajtó alá rend.: Szász Erzsébet.
3. TALLEYRAND, CHARLES-MAURICE: ÉRTEKEZÉSANNAK ELŐNYEIRŐL, HOGY A JELEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT ÚJ GYARMATOKAT SZEREZ-ZÜNK. Fordította és sajtó alá rendezte: Szász Géza.
4. A SCHÖNBRUNNI BÉKE (1809. OKT. 14.). Sajtó alá rend.: Szász Erzsébet.
5. EDVARD BENEŠ: ZÚZZÁTOK SZÉT AUSZTRIA—MAGYARORSZÁGOT (A CSEH-SZLOVÁKOK ÁLDOZATÁNAK TÖRTÉNELMIBEMUTATÁSA). A szöveget kiadásra előkészítette: Gulyás László. (elfogyott)
6. KORAI ANGOLSZÁSZ TÖRVÉNYEK I. A KENTI TÖRVÉNYEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Szántó Richárd.
7. AZ 1939—40-ES FINN—SZOVJET HÁBORÚ DOKUMENTUMAI. Fordította és sajtó alá rendezte: Engi Imre.
8. DOKUMENTUMOK AZ OROSZ—SZOVJET TÖREKVÉSEKRŐL A BOSZPORUSZ ÉS A DARDANELLÁK MEGSZERZÉSÉRE (KONSTANTINÁPOLY-EGYEZMÉNY, 1915; NÉMET—OROSZ TÁRGYALÁSOK, 1940). Fordította és sajtó alá rendezte: Boros Tamás.

1993

9. A BIRODALOM ÉS ÉSZTORSZÁG. A SZOVJET—ÉSZT SZERZŐDÉSEK MEGSZÜLETÉSÉNEK DOKUMENTUMAI (1939 SZEPTEMBER). Fordította és sajtó alá rendezte: Vandlik Krisztina.
10. EDWARD BALLIOL SKÓCIAI HADIÁRATA. RÉSZLETEK A LANERCOSTI KRÓNIKÁBÓL ÉS A BRIDLINGTONI KANONOK GESTÁJÁBÓL. Fordította és sajtó alá rendezte: Kiss Andrea.
11. AZ 1943 DECEMBERI BENEŠ—SZTÁLIN—MOLOTOV MEGBESZÉLÉSEK DOKUMENTUMAI. Fordította és sajtó alá rendezte: Gulyás László.
12. BÉKESZERZŐDÉS NAGY-BRITANNIA ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTT (1783. SZEPTEMBER 3.). Fordította és sajtó alá rendezte: Kökény Andrea.
13. ÚJ BÉCSI TUDÓSÍTÁSOK A KIVÁLÓ SCHWARZENBERG GRÓFNAK A TATAI, VESZPRÉMI ÉS PALOTAI ERŐDÖK ÉS MÁS HELYEK ELFOGLALÁSÁRÓL, A SZIGETI ERŐD ÖSSZEOMLÁSÁRÓL ÉS A TÖRÖKORSZÁGBAN NAPRÓL-NAPRA ERŐSÖDŐ HANYATLÁSRÓL (1599). Fordította és sajtó alá rendezte: Lévai Judit.
14. 1789 FRANCIAORSZÁGA A PANASZOK TÜKRÉBEN. Fordította és sajtó alá rendezte: Gyuricza Róbert.

1994

15. AZ 1594-ES BIRODALMI GYŰLÉS HATÁROZATAI A MAGYAR HÁBORÚT ILLETŐEN. Fordította és sajtó alá rendezte: Wölffinger Ildikó.
16. VOLGAI NÉMET DOKUMENTUMOK (1918—1941). Fordította és sajtó alá rendezte: Opauszki István.
17. AZ 1916. ÉVI ARAB FELKELÉS KIÁLTVÁNYA. Fordította és sajtó alá rendezte: Ferwagner P. Ákos, Lőkös István.
18. A BAYEUX-I FALISZÖNYEG. Sajtó alá rend., előszót írta: Varga Vanda Éva.

1995

19. A CONSTANTINUS-I ADOMÁNYLEVÉL (DONATIO CONSTANTINI — VIII. SZ.) Fordította, sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: Piti Ferenc.
20. A HÉT SZIGET KÖZTÁRSASÁG ÉS KAPODISZTRIASZ. Fordította és sajtó alá rendezte: Szász Erzsébet.
21. A LENGYEL EMIGRÁNS KORMÁNY ÉS A SZOVJETUNIÓ KAPCSOLATFELVÉTELÉNEK DOKUMENTUMAI, 1941. Fordította és sajtó alá rendezte: Csősz László.
22. NÉMETORSZÁG KÉT MEGOSZTÁSI TERVE (MORGENTHAU-TERV, FRANKFURTI DOKUMENTUMOK). Fordította és sajtó alá rend.: Mayer János.
23. EDVARD BENEŠ: ZÚZZÁTOK SZÉT AUSZTRIA—MAGYARORSZÁGOT. (A CSEH—SZLOVÁKOK ÁLDOZATÁNAK TÖRTÉNELMI BEMUTATÁSA). A szöveget kiadásra előkészítette: Gulyás László (az 5. sz. utánnyomása).
24. AZ 1849-ES MAGYAR—VELENCEI SZERZŐDÉS. Fordította és sajtó alá rendezte: Krámlí Mihály.
25. AZ ANITTA-FELIRAT (I. E. 1600 KÖRÜL). Fordította és sajtó alá rendezte: Bologna Erika.

1996

26. A JERUZSÁLEMI SZENT JÁNOS LOVAGREND REGULÁJA. Fordította és sajtó alá rendezte: Homonnai Sarolta—Hunyadi Zsolt.
27. AZ AMERIKAI ALKOTMÁNYOZÁSI VITA: A FÖDERALISTÁK ÍRÁSAIBÓL (1787—1788). Fordította és sajtó alá rendezte: Berkes Tímea.
28. FORRÁSOK A NÉMETEK SZOVJETUNIÓBA TÖRTÉNŐ KITELEPÍTÉSÉRŐL KÖZÉP-KELET-EURÓPÁBÓL (1945—1953). Fordította és sajtó alá rendezte: Köteles Péter.
29. TURGOT: LEVELEK A TOLERANCIÁRÓL. Fordította és sajtó alá rendezte: Balázs Péter.

1997

30. EURÓPAI NEMZETI KISEBBSÉGEK KONGRESSZUSAINAK HATÁROZATAI (1925—1937). Fordította és sajtó alá rendezte: Eiler Ferenc.
31. VIKINGEK AZ ANGOLSZÁSZ KRÓNIKÁBAN. Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: Rimaszombati Károly.
32. GILDAS: BRITANNIA ROMLÁSÁRÓL. Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: Novák Veronika.

1998

33. AZ 1904-ES SZERB—BOLGÁR SZERZŐDÉSEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Horváth Krisztián.
34. A BAYEUX-I FALISZÖNYEG. Sajtó alá rend. és az előszót írta: Jójárt Júlia, Varga Vanda Éva.
35. SZULTÁNI FERMÁN A BOLGÁR EXARCHÁTUS MEGALAPÍTÁSÁRÓL. (1870. február 28.) Fordította és sajtó alá rend.: Horváth Krisztián.
36. A FIATAL NAPÓLEON ÍRÁSAI KORZIKÁRÓL. Fordította és a bevezetőt írta: Jókai Rita.

Megrendelhetők (ára: 150.— Ft + postaköltség):
Pándi Lajos, JATE, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.